

IPOSTAZE ALE DEMONOLOGIEI FOLCLORICE ÎN OPERA LUI SIMEON FLOREA MARIAN

Mircea PĂDURARU

Chiar și o privire sumară asupra preocupărilor lui Simeon Florea Marian nu poate să nu remarce năzuința entuziastului etnolog spre o înțelegere integrală a spiritualității poporului român. Lucrările sale dedicate momentelor fundamentale din existența omului, sărbătorilor românilor, insectelor, plantelor și păsărilor, mai precis a modului în care acestea sunt reflectate în mentalitatea românilor, cât și descântecelor, farmecelor și vrăjilor, trădează tendința de a realiza o operă care să acopere, la modul exhaustiv, toate aspectele legate de felul românesc de a fi în lume.

Or diavolul, ca obiectivare proteiformă a răului inexplicabil rațional (sau care se refuză, pur și simplu, unei explicări pozitiviste), nu numai că nu lipsește din imaginarul poporului român, ci este, indiscutabil, cea mai populară figură fabuloasă din acest spațiu spiritual. Reprezintă, așadar, un aspect fără de care nu se poate accede la o cunoaștere integrală a spiritualității românești. Așa se explică atenția deosebită de care se bucură diavolul, și, prin extensie, întreg panteonul de ființe fabuloase negative, în cele mai importante lucrări ale „părintelui Marian”.

Prin urmare, fără să fi scris o demonologie românească propriu-zisă, această preocupare este ca un fel de contrapunct al fiecărui fapt etnologic consemnat: fie că e obicei calendaristic, fie că e sărbătoare, fie că e moment esențial din viața omului ori banal, din viața de zi cu zi. Accentul pus pe această asistență malefică de o deconcertantă varietate, mereu trează, mereu activă, omniprezentă, va constitui ținta observațiilor noastre în cele ce urmează. Modelul de prezentare al ființelor demonice din existența românului este, de cele mai multe ori, aproape identic cu al unei cercetări demonologice consacrate: este prezentat un portret al demonului luat în atenție, îi sunt expuse capacitățile, atributele, condițiile de acțiune (timpul predilect, contextul prielnic, scopul acțiunii sale), toate acestea împreună cu reacția omului la întâlnirea cu el, adică complexul de acte ritualice, de gesturi cu valoare apotropaică menite să-i neutralizeze acțiunile.

Iată cum apar descrise două spirite rele care pot ataca femeia care este pe cale să nască: „*Zburătorul* este un spirit rău, ca un zmeu, care intră noaptea pe coș sau pe horn în casele oamenilor, sub formă de șarpe și cu aparență de flăcău și care schimonosește noaptea pe femeia ce are *lipitură*, adică pe aceea ce se scoală dimineața fără puteri, zdrobită de osteneală și cu vinețele pe corp [...]. Femeia care e cuprinsă de această ființă rea simte pe trupul ei o mare greutate, mușcăături, ciupeli, gâdilituri și din cauza asta apoi, dacă se află în stare binecuvântată, naște copilul mort”¹. *Samca* sau *Avestița*, *aripa satanei* este un alt spirit necurat, mult mai periculos decât *zburătorul*. *Samca* are „19 sau 24 de numiri și tot atâtea răutăți în sine [...], se arată femeilor când acestea se află în patul nașterii și nu numai că le înspăimântă, ci totodată le și frământă, le torturează și le smintește, așa că multe dintre dânsese sau mor îndată, mai înainte de a fi apucat a naște, sau rămân pentru totdeauna schimonosite și neputincioase”². Însă acest spirit, consemnează etnologul, îi afectează și pe prunci, așa încât aceștia ori mor pe loc, ori mor mai târziu, dacă nu se iau măsurile ce se cuvin. În vreme ce *zburătorul* e un spirit nocturn, *Samca* poate apărea atât ziua, cât și noaptea și într-o varietate deconcertantă de chipuri: „Ca muscă, cărăbuș, pasăre, mâță, câne, păianjen, găină, capră, porc, cioară, broască etc. (...) numai ca oaie, vițel și porumbel nu se poate arăta”³, căci sunt animale curate. Diferența dintre cele două spirite rele se vedește și în diferența de complexitate dintre ritualurile de neutralizare a efectelor întâlnirii cu ele. În vreme ce pentru *zburător* descântă o babă și nu e nevoie decât de ierburi, o fiertură și trei zile, ritualul pentru a îndepărta răul făcut de *Samcă* este deosebit de complex, el necesitând mult mai multe resurse și implicând un grad foarte mare de risc atât pentru bolnav, cât și pentru cei implicați în săvârșirea sa. Dar, pe lângă *zburător* și *Samcă*, „și Ielele, și tricolicii, și stahiile, și moroi, și Muma Pădurii, și uscăciunea, și pociturile, și multe altele”⁴ stau și pândesc un moment vulnerabil să atace pe mamă și pe prunc. Din această cauză, mama trebuie să preîntâmpine orice atac demonic. De pildă, „dacă

¹ S. Fl. Marian, *Nașterea la români*. Studiu etnografic. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilișiu. Text stabilit de Teofil Teaha, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1995, p. 21.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 24.

⁴ *Ibidem*, p. 49.

mama iese chiar până în odaia de alături, atunci ea pune lângă el (lângă prunc, n.n. M.P.) o mătură ce ține loc de persoană, căci altminterea se crede că vine strigoii îndată și-l schimbă, văzându-l singur, sau îl face vampir”⁵.

„Marea trecere” este un alt moment care reclamă cea mai mare atenție din partea familiei. Fiind un moment de vulnerabilitate, generează un atac masiv din partea spiritelor rele. Acest eveniment provoacă, în descrierea lui Sim. Fl. Marian, trei tipuri de reacție: spre păstrarea liniștii muribundului, pentru a-l feri din calea Necuratului, pentru a-l împiedica să se transforme în strigoi și, de asemenea, pentru a feri sufletul mortului de chin și de rătăcire. Astfel, ne spune „părintele Marian”, lumina de la căpătâi are rolul de a-l ține la depărtare pe Necuratul. Priveghiul avea rolul de a ține pe strigoi departe de mort. Căci, transformarea mortului în strigoi e de două ori rea: pe de o parte va face necazuri mari celor vii, pe de altă parte el însuși devine necurat, parte a împărăției răului, și deci, agent al lui Ucigă-I Toaca. Iată cum se asigurau românii că morții suspectați a fi strigoi nu aveau să se întoarcă la ei: „Morții despre care se crede că sunt strigoi ori pricolici, și care se cunosc mai cu seamă că au coadă, se îngroapă cu fața în jos sau li se bagă în gură usturoi și pietre, sau li se împlântă în inimă o țepă, sau li se taie capul și așa se pun în sicriu și se îngroapă ca să nu se poată scula din mormânt și să nu sugă sângele sau să mănânce inima celor vii, căci pretutindeni se crede că strigoii ies noaptea din morminte, cu deosebire dinspre Sf. George, Înălțarea Domnului și Sf. Andrei, când au cea mai mare putere și atunci nu numai că iau laptele de la vaci și le sug și sângele [...], ci mănâncă și câte un membru din familia lor, sau le mănâncă numai inima și le sug sângele – fapt pentru care trebuie să moară numaidecât”⁶.

Dacă aceste măsuri privesc trupul mortului, românii se îngrijesc și de sufletul său, căci, în concepția poporului român, sufletul nu pleacă imediat în locul de odihnă, ci mai rătăcește prin jurul gospodăriei sale o vreme după care trebuie să străbată o serie de *vămi*, spații din văzduh dominate de diavoli, pentru a ajunge în rai. Pentru această călătorie familia îl pregătește cu bani pentru *demonii-vameși* și cu o cruce curată de ceară. În această parte de lume, demonii sunt descriși ca scribi

---

⁵ *Ibidem*, p. 86.

⁶ S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români*. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilișiu. Text stabilit de Teofil Teaha, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1995, p. 268.

neobosiți care notează cu acribie păcatele oamenilor cu care speră să învingă îngerii buni întru câștigarea sufletului.

În ceea ce privește sărbătorile, românii par a manifesta două atitudini opuse: pe de o parte, se bucură de sărbătoare prin bucate alese și „nelucrare”, dar pe de altă parte, par a trăi tensionat sărbătoarea pentru că ea înseamnă totodată trecerea printr-o perioadă de intensificare a puterilor demonilor, aceștia devenind mult mai periculoși decât de obicei.

Așa se face că în seara Sf. Vasile, moment de maximă bucurie, dar și de mare încărcătură negativă și vulnerabilitate, românul „începe a unge ușorii și pragurile casei cu usturoi și cu mai multe specii de unsoare. Asemenea unge pragurile și ușorii grajdurilor, ale șurilor, apoi, în forma crucii, unge toate animalele și, pe urmă, se unge pe sine și toată familia. El crede astfel că în decursul anului viitor va fi scutit de apropierea lui Necuratul și a strigoilor, care umblă pe la casele oamenilor și le ia mana de la vaci”⁷. Sărbătoarea Bobotezei, în care preotul bagă crucea în apă, prilejuiește o ieșire a tuturor dracilor din ape, consemnează Sim. Fl. Marian. În acest timp „românii nu lasă rufe sau cămeși pe gard, căci Ucigă-l Toaca se bagă în ele”⁸. Tot cu această ocazie „cu apa sfințită se pot boteza și moroi, adică copii care au murit nebotezați”⁹. Cinstind ziua Sf. Haralambie, românii se feresc de Ciumă, demonul care provoacă boala cu același nume. „Ciuma are un chip îngrozitor, adică cap de om, coarne ca de bou și coadă ca de șarpe în al cărei vârf se află un ghimpe cu care înghimpă pe oameni și îi umplă de boală”¹⁰. Cu prilejul Spolocaniei, româncele „se feresc foarte tare ca nu cumva borșeica să stea în cotruță, unde s-a pus, până sâmbătă [...]. Dacă din nepăsare ar sta borșeica până sâmbătă [...], atunci e semn a rău, căci, în cazul asta [...] vine Ucigă-l Toaca și cine gustă din borșul ăsta capătă plescaită”¹¹. Și *pornirea plugului* cu boi este pândită de riscul întâlnirii cu strigoi, moroi și cu Frumușelele (personificau Vântoasele rele), risc îndepărtat cu ajutorul unui descântec special pe care româncea îl făcea cu mare atenție cu ocazia celor *Patruzeci de Sfinți*.

Adevărat articol de demonologie este capitolul despre

⁷ Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 5.

⁸ *Ibidem*, p. 152.

⁹ *Ibidem*, p. 153.

¹⁰ *Ibidem*, p. 192.

¹¹ *Ibidem*, p. 229.

„strigoaice”, din secțiunea dedicată *Cinzecimii*, și capitolul despre *Sângiorzul vacilor*. Primul face o descriere atentă a strigoaicelor, cum iau naștere, cum arată, de câte feluri sunt, în ce chip pleacă să facă rău etc. Al doilea vorbește despre răutățile comise de ele. „În Moldova se pune *rugul* nu numai contra strigoaicelor, ci și contra ielelor. Aceste spirite rele iau nu numai mana animalelor, ci și somnul copilelor, și visul fetelor și norocul flăcăilor”¹².

Am văzut din această succintă privire asupra momentelor importante din viața românului și asupra sărbătorilor sale, că el are un dușman mereu treaz, că există într-o asistență demonică hotărâtă să zădărnicească orice fapt omenesc: de la nașterea de prunci până la cel mai obișnuit: facerea borșului. Prezența demonică românul o ghicește, ne spune Sim. Fl. Marian, și în animale necurate, și în păsări, și în insecte. Necuratul mai sălășluiește în spatele bolilor, e cazul *Ciumei*, dar și în cazul fenomenelor climatice potrivnice: ploii furtunoase, grindină, vânturi puternice etc.

Un fapt interesant, pe care ni-l sugerează discret Sim. Fl. Marian, este că limita dintre cele două lumi, cea a românilor în viață și cea a demonilor, este una mobilă: moroi și strigoii pot fi recuperați prin botezarea „post mortem”, fiind deci smulși din *împărăția întunericii*. Așadar, nu numai morții intervin în destinul celor vii, ci și viceversa. Astfel, din agenți ai Diavolului, aceștia redevin curați. Interesante sunt și micile indicii despre ierarhia din sânul acestui panteon demonic. Această ierarhie se deduce, pe de o parte, din complexitatea diferitelor ritualuri de vindecare sau de contracarare a activității unui demon, cât și, pe de altă parte, din faptul că strigoaicele par a asculta de unul mai mare¹³. Ideea ierarhiei din interiorul lumii demonilor, de relații asimetrice între demoni, este susținută și de faptul că, odată cu fuzionarea orizontului mitologic creștin cu cel precreștin, toate divinitățile negative invocate anterior trec sub autoritatea Diavolului, căci primesc epitetele destinate numai acestuia și sunt invocate, spre a mări eficiența descântecului, împreună cu el. S-ar zice, prin urmare, că toate aceste fapte demonice sunt slujitorii Diavolului.

Două întrebări ne ridică lectura operei lui Sim. Fl. Marian, lectură focalizată pe inventarierea fapturilor demonologice: cum se face că locuirea românului în acest tip de lume nu e dominată de angoasa

---

¹² *Ibidem*, p. 263.

¹³ *Ibidem*, p. 285.

nenorocirii iminente? Cum de găsește el nenumărate momente de petrecere, sărbătoare adevărată și voie bună în acest tip de lume în care, cum am văzut, o diversitate deconcertantă de fapte demonice stau pregătite să-i facă cel mai mare rău? Răspunsul e simplu și răspunde simultan la ambele întrebări: prin respectarea cu strictețe a ritualurilor. Încrederea în eficiența lor, confirmată, validată de o tradiție seculară, face ca locuirea în această lume să fie posibilă, ba chiar stabilă, echilibrată. Oricum, locuirea în această lume este totuși una tensionată: mereu e ceva de făcut, un ritual de îndeplinit, un gest magic de făcut, mereu lucrurile trebuie realizate și cu un ochi spre Ucigă-l Toaca. Și totuși, românul, așa cum e prezentat el de „părintele Marian”, nu e deloc copleșit de această stare de lucruri. Lumea asta, așa cum e, rămâne *cea mai bună dintre lumile posibile*.

Aceste accente demonologice din opera marelui etnolog au un rol esențial în conturarea unui mod românesc de a fi în lume. Mai mult, el dă seama și de partea întunecată a imaginarului românilor și, în același timp, realizează un fel de „hartă” a angoaselor, a fricilor sufletului românesc, arătând însă și soluția, replica pe care, fără încetare și neobosit, românul o dă Răului.

Abstract

In *Ipostaze ale demonologiei folclorice în opera lui Simeon Florea Marian* Mircea Păduraru shows that the Romanian ethnologist's researches are the first important argument, in the Romanian ethnology, for the idea that the devil is the most famous figure within the whole Romanian folkloric imagery. He proves that almost every investigation that Sim. Fl. Marian undertakes has to pay attention to a continuous malefic assistance. Every habit, feast or crucial event in the existence of man is considered from a twofold perspective: the event in itself and the demonic reaction to it. Beyond the descriptions of the devil and his agents (appearance, acts, attributes), dealt with in a manner almost similar to a classical demonological discourse, Sim. Fl. Marian also observes man's permanent, restless response to evil. Doing so, he appears to be the first ethnologist having grasped the dark side of the Romanian soul and, at the same time, had drawn a *map* of the fears and anxieties governing his imaginary world.